

«EL DIMONI NO EM FA POR!»

Música i identitat a la festa de Sant Bartomeu de Montuïri

Francesc Vicens Vidal

La festivitat de Sant Bartomeu és la celebració de referència del calendari d'estiu del poble de Montuïri. Durant la celebració observem com s'articulen molts d'elements, com ara la imatge que es vol construir de la comunitat i els valors que s'hi volen vincular. L'experiència festiva fa que totes les persones que es consideren membres de la comunitat activin mecanismes de cohesió social en els quals es mostren sentiments d'identificació amb la comunitat.

La festa de Sant Bartomeu és un exemple actual d'una «antiga tradició» que s'entén com un element dinàmic i adaptable als temps presents. Dins el si de la festa, la música juga un paper socialment molt rellevant. Els principals rituals de la celebració contenen ele-

ments musicals; alguns programats i solemnes (el ball dels cossiers, la música a l'església), i d'altres del tot imprevisibles i espontanis (paròdi- es, crides i eslògans).

De la festa, se'n desprèn tot un ventall de vivències que deriven de la devoció al sant, però sobretot del carisma de la dama, els cossiers i el dimoni, veritables protagonistes de la festa. Aquests personatges actuen com a símbol d'identitat local i els seus rituals han generat una festa amb un alt índex de participació que conté una càrrega emocional de gran intensitat. Dins aquest marc, les tonades de la colla de xeremiers —*Flor de murta, Mestre Joan, S'obriu-mos, El rei no podia*, etc.— i els eslògans que sorgeixen de manera espontània configuren el repertori musical de la festa.

Aquest article pretén analitzar les expressions musicals que podem sentir entorn de la seqüència festiva de Sant Bartomeu, els dies 23 i 24 d'agost. I pretén demostrar com aquestes expressions actuen com a símbols dels valors de la comunitat. Aquesta tasca ens ha portat a sistematitzar les situacions musicals de la festa a partir de l'observació directa de l'activitat i del diàleg raonat amb alguns dels protagonistes per tal d'aclarir per què les músiques de la festa de Sant Bartomeu són rellevants.

A partir de la proposta metodològica de Josep Martí analitzarem les tres constants que l'autor delimita de tot fet festiu i que nosaltres aplicarem al cas de Montuïri: les maneres de com participam de la festa (sociabilitat/participació), els moments que marquen la seqüència litúrgica i ritual (ritualitat) i la festa com a espai col·lectiu d'excepció (anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre).¹ Tot plegat, ens permet revisar la festa i els seus significats a partir de les manifestacions musicals, ja que en elles es veuen representats els valors més rellevants de la comunitat i els mecanismes que fan possible la festa.

ELS ELEMENTS DE LA FESTA

Per a Martí, la festa «és aquell acte col·lectiu que caracteritzat per les constants de sociabilitat, participació, ritualitat i anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre, posseeix trets d'excepcionalitat, pressuposa el gaudi i se celebra en honor a

FRANCESC VICENS

Cossiers de Montuïri dia 23 d'agost de 2010

algú, alguna cosa o esdeveniment» (Martí, 2002). En aquesta definició l'autor aclareix que l'acte festiu constitueix un acte de la comunitat on se celebra. I com a acte festiu és un poderós element de sociabilitat. En aquest sentit podem afegir que les festes de cossiers a Mallorca, i especialment les de Sant Bartomeu a Montuïri, esdevenen també un element de cohesió social de la comunitat que la celebra. Per això, i seguint la proposta metodològica, veurem com les constants de sociabilitat, participació, ritualitat i anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre adquireixen la seva particular expressió.

L'èxit de la festa radica en les estratègies de vivenciar la col·lectivitat que quan es troba per fer festa simbolitza els valors de la comunitat. Per això, en el cas de Montuïri ens trobam amb una festa en què el reforçament dels aspectes de la celebració, independentment de la seva significació original, inciten al retrobament i a l'esclat lúdic.

Sociabilitat / Participació

Per als habitants de Montuïri, la festa de Sant Bartomeu esdevé un moment privilegiat del calendari anual. És en la festa que la imatge i els valors de la comunitat es fan presents i visibles en tots els membres, i és en la reunió festiva de tothom qui es considera part d'aquell col·lectiu que s'activen els mecanismes de cohesió social. Com dèiem en l'estudi d'una altra situació festiva:

[...] el moment de la festa els participants reviuem emocionalment i físicament el sentiment de pertànyer a la comunitat i d'identificar-s'hi. Aquesta importància simbòlica de la festa fa que la població estimi de manera especial els elements rituals i les activitats de la festa, i que els visqui amb una valoració diferent en relació amb les altres activitats quotidianes. Això fa que l'arribada de la festa sigui viscu-

da amb expectació, com un compte enrere. I que la recreació dels elements formals de la festa esdevengui el punt de trobada i l'element simbòlic referencial de la comunitat (Vicens, 2011).

Si comparam la festa dels cossiers de Montuïri amb festivitats d'altres indrets de l'illa on també intervenen els cossiers com a nucli essencial de la festa, ens adonarem que Montuïri constitueix un model paradigmàtic de participació activa. En aquest model la gent del poble funciona com un element més de l'engranatge festiu imprescindible per la seva capacitat per generar festa. Aleshores, no queda lloc per als observadors. Això fa que no hi hagi límit entre els protagonistes i els espectadors. Tots són i fan la festa.

Els participants d'aquest model saben el que han de fer en tot moment, com s'han de comportar i, fins i tot, allò que no han de permetre. És una festa especialment participada pels joves del poble. Aquest dia van vestits amb roba còmoda, vambes, cami-

setes amb distintius de la festa que solen estar feta expressament per a aquest dia amb impressions relacionades amb la festivitat de sant Bartomeu: els cossiers o el dimoni. També és habitual portar un capell o un mocador al cap o al coll. Pel que fa a la participació del jovent, cal dir que és molt activa. Corren enèrgicament quan són perseguits pel dimoni, per evitar que aquest els pegui amb la llandera. La força i embranzida d'aquestes correudes es veu incrementada per la geomorfologia del poble que té una gran quantitat de costes i de baixades pronunciades. A més de córrer i saltar, també fan molt d'enrenou, crits i entonacions col·lectives, el contingut de les quals té un valor representatiu pel mateix col·lectiu. Fan referència al nom del poble o al fet de ser del poble: «Oh, sí, Montuiri, Montuiri, Montuiri!!!», «Boti, boti, boti, foraster es qui no boti!!!»; a la figura del dimoni, a qui pretenen provocar: «Banya verda!!!», «Torero!!!», «El dimoni no em fa por!!», «Banya verda rostoll!!!»; o als mateixos cossiers: «Cossiers, cossiers!!!». És habitual, també, el consum d'alcohol.

FRANCESC VICENS

És una festa molt concorreguda i de participació activa.

Colla de xeremiers
i cossiers.

El model participatiu de la festa de Montuïri es fa més evident en el moment que observam altres indrets com fan aquesta festa. A Algaida, per exemple, la quantitat de receptors no és tan elevada. És més habitual que siguin estàtics i la quantitat de gent que segueix els cossiers durant tot el seu recorregut és menor que a Montuïri. En canvi, hi ha un nombre més alt de receptors de fora el poble que a Montuïri. A més a més, constatarem que hi ha gent del poble que no va a veure'ls perquè ja els té vistos de cada any. Però la diferència més visible entre ambdós pobles la veim en el tipus i el grau de participació dels receptors. A Algaida és més passiva, consisteix a caminar pausadament i anar observant les danses a les diferents parades. El clima general és tranquil i respectuós i, en lloc de crits i enrenou, el que més se sent és el so de les xeremies i el repicatge dels cascavells.

Ritualitat

La seqüència festiva dels actes de Sant Bartomeu és allò que defineix la ritualitat de la festa. Són aquelles accions que amb significació pròpia es succeeixen de manera coherent en l'espai i el temps. Marquen l'esdevenir de la festa. És la seqüència narrativa dels fets que

es donen entre el 23 i el 24 d'agost. El programa de la festa sol ser el manual que ens permet situar cada moment a una hora i a un espai determinat. Sovint, el programa de festes, mostra elements que reforcen la idiosincràcia del poble. A Montuïri sempre té rellevància la figura del dimoni.

El ball dels cossiers, les celebracions litúrgiques a l'església (completes i ofici), l'encesa de rodells, el concert de la banda i el concert de la revetlla són els actes més rellevants. Aquests rituals tenen la característica que són de naturalesa col·lectiva, es reconeixen com a propis, no manifesten restriccions en la participació i l'expressió formal està associada únicament en aquell moment de l'any.

La seqüència és possible gràcies a la cura d'aspectes organitzatius previs, generalment d'àmbit privat: assajos de músics i cossiers, entrenament físic del dimoni, preparació d'àpats, protocols d'autoritats, tenir cura de les alfabegueres, l'enramellat dels carrers... Aquestes accions ocasionalment poden adquirir corporeïtat de ritu propi. Parlem de ritu d'aquestes activitats quan denoten un grau de responsabilitat en l'activitat que s'ha de

dur a terme, tenen l'accés restringit, són viscudes amb complicitat pels qui les duen a terme i tenen una seqüència d'accions preestablerta. En aquest sentit, Cristòfol Amengual, a la revista local *Bona Pau* declarava: «els cossiers són un símbol del poble, una referència directa per a tots els montuïrers i formar part activa d'aquest símbol m'omple de satisfacció» (Barceló, 1999). Igualment, per a Miquel Lladó ser cossier va ser com ser regidor o batlle del poble és una «qüestió d'honor», de deixar ben amunt els cossiers de Montuïri. És a dir, com a tònic general, trobam una marcada insistència en el fet de ser de Montuïri i la gran importància que associen a aquest fet.

Tant pels protagonistes com pels qui la celebren, el moment de la festa es valora com a quelcom de vital importància. És per això que els protagonistes no anhelan el moment de la seva retirada i l'activitat és viscuda com una manera activa i privilegiada d'implicar-se amb la festa.

Anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre

El temps i l'espai de la festa propicia actituds i activitats que només són concebibles durant la cele-

bració. És l'anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre que convida al plaer i al gaudi dels membres que hi participen. Els carrers i les places de la comunitat es converteixen en l'escenari de la festivitat i només per uns dies és possible alterar la rutina de la quotidianitat dels espais comuns. Això és visible de diferents maneres:

- S'especifiquen distintius en la indumentària: samarretes de la festa, mocadors vistosos, capell, etc.
- Es consumeixen begudes alcohòliques als cafès i al carrer.
- Es fa un ús ambivalent del llenguatge, visible en els eslògans i crits espontanis. Es tracta d'un llenguatge rupturista que es manifesta en el clam col·lectiu que magnifica la festa.
- Els carrers es converteixen en l'escenari de la festa, és l'espai de trobada, el lloc físic que possibilita desplaçar-se en colla, les taringues i les corregudes, tornar tard a casa, els àpats abundosos ...
- S'envaeixen simbòlicament els espais formals: els cossiers i els dimoni a la sala, crits, renou i desordre controlat pel carrer, aglomeració col·lectiva en espais que habitualment són transitables, focs d'artifici, coets i petards.

Aquestes manifestacions donen cabuda a l'espontaneïtat i fan que la festa cada any sigui igual però diferent. La importància simbòlica de l'esdeveniment festiu fa que molts dels habitants estimin de manera especial els elements rituals i les activitats de la festa i que els visquin amb una valoració molt diferent de com viuen altres activitats quotidianes. En aquest sentit, determinades accions espontànies generen la tradició de fer el mateix any rere any.

LES EXPRESSIONS MUSICALS DE LA FESTA I EL SEU SIGNIFICAT

En tots i cada un dels elements de la festa la música esdevé aglutina-

Cossiers, dama i dimoni al cadafalc de l'Ajuntament.

dora de significats. Jaume Ayats quan parla de les cançons i les músiques de les festes i dels rituals col·lectius ha fet que les músiques de la festa tinguin una consideració i una estima superiors a altres músiques de la vida diària, que tinguin una especial atenció tant per part dels col·lectors o dels estudiosos com per part de les institucions, i que se suposés que els diferents elements d'aquestes músiques han quedat fixats de manera estable en el temps. En el cas dels cossiers de Montuïri podem observar quins són els espais de la música i quins significats adquireix en funció del moment i del context on es representa. I quan deim música ens referim no només al repertori de melodies associades al ball dels cossiers sinó al conjunt d'elements que intervenen en l'activitat expressiva: instruments, timbres, actituds en escoltar, gestualitat en el fet de tocar, la rigorositat del ball, etc.

En aquestes circumstàncies, la música que queda lligada a la festivitat sovint pren un caire diferent, de música pròpia i magnífica, incomparable amb res més. A l'ho-

ra de parlar de les músiques relacionades amb la festa i els rituals col·lectius, per tant, no podem oblidar aquesta consideració especial, que fa que les haguem d'escoltar amb una actitud determinada, i que, de manera ben poc reflexiva, les trobem lligades a uns sentiments i a unes actituds molt intenses. La forta càrrega emocional implícita en l'activitat ritualitzada sovint es manifesta amb la reivindicació d'elements emblemàtics de la festa com el mateix indret on se celebra (Montuïri) o els elements més vistosos de la festa (els cossiers i el dimoni). En aquest sentit cal tornar a recordar els missatges que exalten la identitat local i que donen rellevància al fet de ser de la pròpia comunitat i als elements distintius de la festa, que són: el poble («Oh sí, Montuïrí, Montuïrí, Montuïrí»), els cossiers («Cos - si - ers!») i el dimoni («El dimoni no em fa por!»).

Cantar col·lectivament aquestes cançons, que sorgeixen de manera espontània durant el transcurs de la festa, durant el recorregut que fan els cossiers l'horabaixa del dia 23 d'agost, és un exercici que té una doble finalitat:

- Per una banda, serveix per dialogar amb l'activitat, és a dir, aquests missatges són el recurs del grup per provocar, incidir i condicionar allò que s'està produint.
- Per l'altra, crea el grup i constitueix el col·lectiu.

En aquest cas, cantar col·lectivament o proclamar insígnies que exalten elements de la festa no només és ensenyar els símbols de la festa sinó que és viure col·lectivament la metàfora d'aquests símbols.

La principal representació simbòlica dels valors de la festa és el ball dels cossiers. I és en aquests balls que el poble imagina els valors identitaris de la festa. Per això, els cossiers tenen un paper molt rellevant durant tota la seqüència festiva. Molt sovint, sentim expressions com «anar a veure els cossiers», i són un exemple que sense música no hi ha festa. Els cossiers de Montuïri articulen tota la seqüència festiva i tenen presència en els moments més rellevants. La seva aparició no s'entén sense els elements que configuren el context: les olors (especialment d'alfabeguera i de pi), els colors, el timbre de les xeremies i els sorolls del carrer. De tots ells, el so de la colla de xeremiers és la música que dona pas a la part dansada, imprescindible per al ball dels cossiers. Un ball en el qual s'està d'acord a veure un origen incert, però que tanmateix no resta valor d'insígnia present.

A diferència d'altres indrets, la festa dels cossiers de Montuïri és percebuda per als membres de la comunitat com un valor de representació i implicació directa, activa i vivencial amb el conjunt del poble. Rafel Miralles, regidor de Festes l'any 1992, afirmava: «Quan ballen els cossiers, s'entendevina que el poble que els balla és un poble que s'ha anat fent a força de pegar bots.» En aquest sentit, Raimon Arbona, regidor de Cultura d'aleshores, declarava:

«Pels carrers de Montuïri, cada any per Sant Bartomeu, hi ballen els cossiers, i mentre els cossiers perdurin tenim el futur assegurat. Montuïri seguirà sent i tots els montuïrers seguirem fent poble.» Ambdues declaracions tenen una cosa en comú: la gran importància que donen al concepte de poble i la relació molt estreta que tenen aquests càrrecs amb el ball dels cossiers.

Un altre escenari de la festa, en relació amb els cossiers, que cal esmentar és l'església. El temple és l'espai on se celebra la litúrgia del sant: les completes, el dia de la revetlla, i l'ofici, el dia de la festivitat. En aquest espai els cossiers ballen l'oferta a l'ofici del patró. No assisteixen a tota la missa, però en el moment de l'ofertori ballen i en acabar són llargament i efusivament aplaudits. Aquest fet també és simptomàtic del model de festa que es viu a Montuïri i tindrà certa coherència amb el fet que la festa té una dimensió més laica. En aquest sentit es dona molta rellevància a la figura del dimoni i a la dinàmica festiva i trullosa que es desprèn dels jocs i de les corregudes que es donen durant el recorregut dels cossiers pels carrers del poble.

CONCLUSIONS

A Montuïri, celebrar la festa de Sant Bartomeu està molt vinculat amb la idea de «fer poble». La música de la festa denota una consciència col·lectiva molt arrelada a l'indret. En el cas de les festes de Sant Bartomeu alviram la manera com la música és un pretext entre les persones de la comunitat per trobar-se i per imaginar possibilitats de relació, per imaginar possibilitats socials i per compartir elements singulars de la vida del poble que van molt més enllà de la reflexió verbal.

Com a conclusió podem dir que el ball dels cossiers és un sistema que articula tot un intercanvi

amb el context que li és propi, i gràcies a això, esdevé un sistema viable que adquireix capacitat reproductiva, de continuïtat en el temps i amb capacitat per transformar-se. Això dona com a resultat un sistema viu a causa de la interrelació de pautes morfològiques, ideacionals, estructurals, funcionals i dinàmiques. Dit això, només ens manca recordar que veim el ball dels cossiers com un factor de socialització i com un factor d'identificació pel que fa a l'etnicitat, la classe o el gènere. D'aquesta manera, es veuria reforçada la idea que la festa dels cossiers de Montuïri a dia d'avui té un caire profà que es relaciona amb la idea de fer poble i d'adscripció grupal a una col·lectivitat.

Nota

1. Metodològicament ens hem basat en la proposta de Josep Martí en el seu article: «Música i festa: algunes reflexions sobre les pràctiques musicals i la seva dimensió festiva» (Martí, 2002).

BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ, C. (1999): «Els cossiers perpetuen la nostra tradició», *Bona Pau*, 558: 14-15.
- BLACKING, J. (1994): *Fins a quin punt l'home és músic?* Vic: Eumo editorial.
- MARTÍ, J. (2002): «Música i festa: algunes reflexions sobre les pràctiques musicals i la seva dimensió festiva», *Anuario Musical*, 57: 277-293.
- MIRALLES, J. (1992): *Els cossiers de Montuïri*. Montuïri: Ajuntament de Montuïri.
- MULET, J. (1996): «Cossiers», *Es Saig*, 15.
- SUREDA, A.M (2005): «El ball dels cossiers a Algaida i Montuïri» a *Caramella XII*, p.70-76
- VICENS, F. (2011): *Diguem Visca Sant Antoni! Una aproximació musical a la festa*. Palma: Documenta Balear.

Caramella**Coordinador:**

Josep Vicent Frechina

Redacció:Aleix Cardona, Roser Reixach,
Montserrat Solà**Col·laboradors/es:**Associació Musical Qui hi ha?,
Joan B. Boïls, Daniel Carbonell,
Marcel Caselles, Marosa Cons,
Amadeu Corbera, Diablers de
Cervera Carranquers, Rafel
Duran, Àlvar Monferrer, Felip
Munar, Salvador Palomar, Isidre
Pastor, Òscar Pérez Silvestre,
Salvador Rebés, Josefina Roma,
S'Estol des Gericó, Miquel
Sbert, Ferran Sugranyes, Albert
Toldrà, Marta Trill, Antoni
Veciana, Francesc Vicens, Joan
F. Vidal, Daniel Vilarrúbias**Disseny:**

Ricard Solana

Coordinació editorial:

Montserrat Solà

Assessorament lingüístic:Elena Salinas, Agnès Toda i
Marc Vinyes,**Facturació i quotes:**Carne Mas - tel.: 938 508 281
comptesgenerals@gmail.com**Publicitat**

Tel. 938 508 281

publicitat@revistacaramella.cat

www.revistacaramella.cat

Subscripcions i informació:

CARAMELLA

Major, 5, baixos

08513 Prats de Lluçanès

Tel.: 938 508 281

redaccio@revistacaramella.cat

www.revistacaramella.cat

Opinions i suggeriments a:

frechina@yahoo.com

redaccio@revistacaramella.cat

Imprimeix:

Gràfiques del Matarranya, sl

Dipòsit legal: T-18/1999

ISSN: 1888-0827

Editent:**TRAMÚS** (Café l'Infern)

Progrés, 4

46560 Massalfassar (l'Horta)

Tel. 686 354 244

frechina@yahoo.com

SOLC

Major, 5, baixos

08513 Prats de Lluçanès

solc@pangea.org

Tel. 938 508 281

CARRUTXA

C. de l'Hospital, 14, 1r

43201 Reus (Baix Camp)

correu@carrutxa.cat

Tel. 977 340 928

Sumari

PARLEM DE... «TEATRE POPULAR»

<i>Festa i drama d'origen.</i> Josefina Roma	4
<i>Balls parlats: el teatre popular de carrer.</i> Antoni Veciana.....	7
<i>Algunes consideracions a l'entorn dels diablers del model penedesenc i els seus balls parlats.</i> Daniel Vilarrúbias	12
<i>El teatre popular del Carnestoltes.</i> Àlvar Monferrer.....	25
<i>Notes per a l'estudi del cant de la Sentència del Migjorn Gran.</i> Amadeu Corbera.....	31
<i>Una còpia de la Sentència.</i> Salvador Palomar i Ferran Sugranyes	34
<i>Els Reis. Teatre i tradició popular de Nadal.</i> Rafel Duran	35
<i>La restauració del ball parlat de Sant Joan de Rodonyà.</i> Isidre Pastor.....	39

A FONTS

<i>Artur Blasco. El llarg camí pirinenc.</i> Josep Vicent Frechina.....	41
---	----

TOCADORS I SONADORS

<i>S'Estol des Gericó.</i> Marosa Cons Teixidó/S'Estol des Gericó.....	50
<i>Canya d'Or.</i> Marta Trill	53
<i>Krama.</i> Josep Vicent Frechina	57

TROBADES I FESTIVALS

<i>Rubrifolkum.</i> Associació Musical Qui hi ha?.....	60
--	----

CULTURA POPULAR

<i>Narcís Oller i Josep Ixart davant la cançó popular.</i> Salvador Rebés	62
<i>Les Danses de Guadassuar.</i> Joan B. Boïls	67
<i>«El dimoni no em fa por!». Música i identitat a la festa de Sant Bartomeu de Montuiri.</i> Francesc Vicens.....	71
<i>1506: Inquisidor versus pirotècnic.</i> Albert Toldrà	76

CULTURA POPULAR A L'ESCOLA

<i>Música tradicional i memòria sonora radicant en educació infantil.</i> Joan F. Vidal.....	78
--	----

INSTRUMENTS

<i>La gralla subbaixa.</i> Daniel Carbonell.....	84
--	----

AMB ALTRA VEU

<i>Juan Moneo el Torta.</i> Josep Vicent Frechina.....	88
--	----

ASSOCIACIONS

<i>Vint anys dels Diablers de Cervera Carranquers.</i> Diablers de Cervera Carranquers	91
--	----

RESSENYES

<i>Discs</i>	94
<i>Llibres</i>	102

OPINIÓ

<i>Improvisació, música tradicional i Punts de Trobada.</i> Marcel Casellas	107
---	-----

NOTÍCIES

.....	109
-------	-----

EDITEN:

CARRUTXA**Solc****TRA MÚS**
Associació Cultural
Tradició i Música

- El consell de redacció de la revista no comparteix necessàriament les opinions aparegudes en els articles ni els continguts dels anuncis contractats amb les administracions públiques.
- Caramella és membre de l'Associació de Publicacions Periòdiques en Català (APPEC).